

Küresel güven bunalımı ve Trump fırtınası altında sağlık sistemlerimiz

Prof. Dr. Sabahattin Aydın

1959 yılında Bolu-Göynük'te doğdu. İlköğrenimini İstanbul'da Şair Nedim İlkokulunda, ortaöğrenimini Özel Darüşşafaka Lisesinde tamamladı. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinden 1985 yılında mezun oldu. Üroloji uzmanlığını 1992 yılında Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesinde tamamladı. Sakarya-Geyve Devlet Hastanesinde uzman doktor olarak çalıştı. 1994 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Ana Bilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 1996 yılında doçent, 2003 yılında profesör oldu. 2003 yılında klinik mikrobiyoloji dalında bilim doktoru oldu. Yüzüncü Yıl Üniversitesinde çeşitli idari görevlerde bulundu. 2001-2002 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü, ardından Sağlık Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı ile Dünya Sağlık Örgütü İcra Kurulu Üyeliği görevlerini üstlendi. 2010-2020 yılları arasında İstanbul Medipol Üniversitesi Rektörlüğü görevini yürüttü. 2020-2023 yılları arasında Bakan Yardımcısı olan Aydın, İstanbul Medipol Üniversitesinde öğretim üyesi ve Sağlık Sistemleri ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SASPAM) Müdürü olarak görevini sürdürmektedir.

Geride bıraktığımız iki yıl (2020-2022) sağlık konusunda ciddi bir sınavdan geçtik. Dünyamız, nüfusunun yarısının evine hapsedilerek izole edildiği, sosyal hayatın ve ekonominin felce uğradığı bir COVID-19 pandemi dönemini geçirdi. Tüm insanlık öngöremediğimiz bir gelecek kaygısıyla kader ortağı oldu. İnsanın doğanın sahibi ve efendisi olduğu anlamındaki -bilhassa Batı kaynaklı- hâkim anlayış bir virüsle yıkıma uğradı. İnsanoğlu oynayan olduğu kadar üzerinde oynanan, egemen olduğu kadar bağımlı, muktedir olduğu kadar aciz varlıklar olduğunu gördü. Her gün kaybedilen vakalarının çetelesini takip ederken geleceğe erteleyip durduğumuz ölüm gerçek hayatın içine çekildi. Pandemi sürecinde değişen bilgiler, bilimin mutlak hakikatler manzumesi olmadığının farkına varılmasına yol açtı. Kişisel ya da finansal çıkarlara dayalı görüş ve iddialar bilimsel bilgilerle karıştı. Salgınla mücadele için alınan tedbirlerle bireysel özgürlüklerin çatışmasına şahit olduk. Sağlam bir ittifak gibi görünen Avrupa Birliği dâhil,

ülkeler bireysel çıkarlarının peşine düştü. İttifaklar anlamını yitirdi. Muktedir ülkeler, tahakkümcü bir anlayış ve tavırla kendi içlerine döndüler; sınırlarını kapattılar. Ülkeler arası destek akamete uğradı; krize giren şirketleri kurtarmaya, işsiz kalan ücretlilerin gelir kaybını telafiye bireysel olarak uğraştılar. Ortak bir dayanışma platformu oluşturmamışlar.

Küreselleşmenin dayanışmayı arka plana iterek meydana çıkardığı karşılıklı bağımlılık ciddi bir sorun hâlini aldı. Üretim durdu, sağlık krizine gıda krizi eklendi. Her iki alanda da kendi kendine yeterlik olmaması ülkeleri zor durumda bıraktı. Birçok gelişmiş ülke sağlık sistemi dahi bu sınavda başarılı olmadı (1).

DSÖ gerek koronavirüs enfeksiyonundan gerek baskı altında kalan sağlık sistemleri nedeniyle iki yılda yaşanan can kaybını yaklaşık 15 milyon olarak ilan etti (2). Ancak bu sayının 17 milyonu bulduğuna dair yaygın tahminler yapılmaktadır (3). COVID-19 nedeniyle dünyada doğuştan beklenen yaşam süresi peş peşe iki yıl düşme gösterdi. COVID öncesi döneme göre ortalama

1,5 yıl azaldı. Genel Direktör Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus'un, bu tecrübeyle gelecek sağlık sistemlerini güçlendirmek için ülkelerin "aklına başına alması" gerektiğini belirtmesi boşuna değildi.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2023/2024 İnsani Gelişme Raporu, COVID-19 salgınına verilen cevapta olduğu gibi, sınır ötesi karşılıklı bağımlılıkların yanlış yönetiminin çok sayıda düşük ve orta gelirli ülkedeki borç sıkıntısından gıda güvenliğine yönelik tehditlere ve dünya çapında yaygın bir güçsüzlük duygusuna kadar birçok güncel sorunun kökeninde nasıl yer aldığını göstermektedir (4).

Pandemi sonrası dünya sağlık sistemlerinde ülkeler arası bağımlılığı azaltacak, uluslararası dayanışmalara zemin hazırlayacak, ahlaki temelleri olan modellere ihtiyaç duyuyordu. Lokal menfaatler genel menfaate tercih edilmeliydi, ülkelerin birbirine daha fazla güven duyacağı, gelecekte daha fazla emin olduğu bir ortam gerekiyordu. Bunun olduğunu söyleyebilir miyiz?

2023/2024 İnsani Gelişme Raporu şu sözlerle başlamaktadır. “Birbirine sıkı sıkıya bağlantılı bir dünyada yaşıyoruz. Ancak iklim değişikliği gibi ortak ve birbiriyle bağlantılı küresel sorunlar, kurumlarımızın bunlara cevap verme kapasitesini aşıyor. Ülkelerimiz arasında artan kutuplaşma nedeniyle daha da şiddetlenen ve uluslararası iş birliğinin önünde engeller oluşturan “küresel bir tikanıklıkla” karşı karşıyayız. Tüm zenginliklerimize ve teknolojilerimize rağmen neden bu kadar sıkışmış durumdayız? Yoğun bir şekilde kutuplaşmış bir dünyada küresel olarak paylaşılan zorlukları ele almak için harekete geçmek mümkün mü (5)?”

İnsanlığın muhtemel ortak arzusu iyi bir refah düzeyi, hayatları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma, daha az tehdit altında hissetme ve insanlığı tehdit eden ortak risklere karşı birlikte karşı koyabilmektir. Kaybedilen hayatlar, kaçırılan fırsatlar ve umutsuzluk duygularının geleceğe umutla bakmamızın önünde engeller oluşturduğu bir sosyal tikanıklık mevcut. Bu artan tikanıklığın insani bedelinin çok büyük olacağından kaygı duymamak mümkün değil.

Rusya’nın Ukrayna işgali, ABD hamiliğinde İsrail’in saldırgan tutumu ve asrın yüz karası Gazze soy kırımı, Haiti, Suriye, Somali, Sudan Yemen ve daha birçok ülkede devam eden kargaşa ve iç savaşlardan kaynaklanan ölümler ve yerinden edilmeler gittikçe artarak

İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana en yüksek seviyelere ulaşmış görünüyor. İnsani kalkınma ilerlemesinin grafiği aşağıya doğru kaymış ve şu anda 2019 öncesi trendin altına düşmüş durumdadır. Güven kaybı da bu eğime eşlik etmektedir. 2024 Edelman Güven Barometresi Küresel Raporu güvenin dünya genelinde krizde olduğunu ortaya koymaktadır. 2001 yılından bu yana takip edilen güven endeksinin önemli düşüş gösterdiği görülmektedir. Rapor başta Avrupa ve ABD olmak üzere gelişmiş Batı ülkelerinde toplumda güven duygusunun daha zayıf olduğunu gösteriyor. Öyle ki 2024 yılında İngiltere güvensizlik listesinin başında yer alıyor (6).

Aynı şekilde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan “Antroposende İnsan Güvenliğine Yönelik Yeni Tehditler” raporu, küresel kalkınmanın ilerlemesinin otomatik olarak insanlarda daha yüksek güvenlik duygusu yaratmadığını ortaya koyuyor. Rapora göre her 7 kişinin 6’sında güvensizlik duygusu hâkim (7).

Yirmi beş ülkeyi kapsayan araştırmaya göre insanların hükümetlerine olan güveninin sırasıyla bilim adamları, eğitimciler, vatandaşlar, şirket yöneticileri ve gazetecilerden sonra geldiğini göstermiştir. Endekse göre gazeteciler (%49) ve hükümet adamları (%42) güvensizdir. Şükür ki bilim adamlarına (%77) hâlâ güven devam etmektedir.

Sınırsız ekonomik büyüme çabamızla, bir yandan doğal dünyayı yok ediyoruz, diğer yandan ülkelerin içinde ve aralarında eşitsizlikleri artırıyoruz. İçine kapanıp tek başına bir ülkenin sorununu çözme iddiası gerçekçi olmaktan çok uzaktır. Dünyamız çevre olarak tahrip edilirken hiçbir toplum bağışık kalamaz. Virüsler, okyanuslarımızdaki mikroplastikler ve orman yangınları ulusal sınırları pek umursamıyor.

İnceleme yapılan 28 AB ülkesinden sadece 8’inde güven indeksi yüksek bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerde beş kişiden sadece biri gelecek nesiller için daha güvenli bir dünya beklediğini belirtmiştir (6). Bu güven bunalımı, ülke vatandaşlarının demokratik seçimlerle dört ya da beş yıl için görev verdikleri yönetimlerden hatta daha kapsamlı bir şekilde sistemin tümünden ümidini kesmesine yol açıyor.

Sınırsız ekonomik büyüme çabamızla, bir yandan doğal dünyayı yok ediyoruz, diğer yandan ülkelerin içinde ve aralarında eşitsizlikleri artırıyoruz. İçine kapanıp tek başına bir ülkenin sorununu çözme iddiası gerçekçi olmaktan çok uzaktır. Dünyamız çevre olarak tahrip edilirken hiçbir toplum başışık kalamaz. Virüsler, okyanuslarımızdaki mikropplastikler ve orman yangınları ulusal sınırları pek umursamıyor. Kalınma Raporunda da belirtildiği gibi, küreselleşmeyi seçebiliriz ancak “gezegensizleşemeyiz” (5).

Gezegeneimizi koruma hayalleri kurarken tek kutuplu hâle gelen dünyamızın amiral gemisi olan ABD’nin dümenine kabalığı, nobranlığı ve patavatsızlığıyla meşhur olan Donald Trump geçti. Göreve başlar başlamaz “adaletsiz” dediği Paris İklim Anlaşmasından, “yozlaşmış” dediği Dünya Sağlık Örgütünden ve “Amerikan karşıtı” olduğunu ileri sürdüğü BM İnsan Hakları Konseyinden çekilme kararlarını imzaladı.

Basından takip edebildiğimiz kadarıyla, Kuzey Kutbu’nda Danimarka’ya bağlı büyük ölçüde özerk bir bölge ve dünyanın en büyük adası olan Grönland’ı ele geçirmeye yönelik ifadeler kullandı. Önceleri satın almaktan bahsettiyse de daha sonra kontrolü ele geçirmek için ekonomik veya askerî güç kullanma ihtimalini dile getirdi. Aynı şekilde Panama Kanalı’nın ABD’nin ekonomik güvenliği için gerekli olduğunu ilan etti. “Ya geri alacağız ya da çok güçlü bir şey olacak” diyerek tehdit etmekten çekinmedi. ABD’nin en büyük sınır komşusu olan Kanada sınırının yapay olduğunu ileri sürerek 51. eyalet olması gerektiğini belirtti. Başbakan Justin Trudeau’yu “Kanada valisi” diye çağırarak aşağılamaktan çekinmedi. İtirazlar yükselince ekonomik yaptırımları devreye koydu. Göçmen ve uyuşturucu geçiş sorununu ileri sürerek güney sınırında ulusal acil durum ilan etti; Meksika’ya yaptırımlar başlattı, gümrük duvarlarını artırdı.

Yardımcısıyla beraber Oval ofiste Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy’e karşı tutumu ve sarf ettiği sözlerle canlı yayınlanan diplomasi skandalını tüm dünya seyretti. Üçüncü Dünya Savaşı kumarı oynamakla itham etti. Rusya-Ukrayna savaşını durdurmak bahane-

siyle Ukrayna’yı köşeye sıkıştırıp çağdaş sömürge ülkesi hâline getirdi.

Gazze’de dünyanın gözü önünde İsrail’in eliyle sürdürülen soykırımın en büyük destekçisinin ABD olduğunu bilmeyen kalmadı. Elli bin insanını şehit vermiş yüz binlercesinin yaralı olduğu, her türlü insani yardımdan mahrum bırakılan bir halkın bu ızdırabını durduracak ateşkes girişiminin ardından ne olacak derken, kalan insanları da buradan sürmeye kalkıp, Gazze’yi “Orta Doğu’nun Rivierası” hâline getirme planıyla bütün dünyayı şaşkın bıraktı. Bu yetmedi; İsrail’in Gazze katliamlarının hamiliğini üstlendi. Bu katliamların daha da devam edeceği anlaşıyor.

İran doğrulaması da onlara, ‘Umarım müzakere edersiniz çünkü askerî olarak girmemiz gerekirse bu korkunç bir şey olacak’ diyen bir mektupla tehdit ettiğini basına açıkladı. Amerikan ilaç şirketlerinin İrlanda üzerinden satın alınarak istismar edildiğini iddia etti. İrlanda’ya ekonomik yaptırımlar sinyali verdi. Sırtını ABD’ye dayayarak Batı Bloku keyfini süren Avrupa’nın güvenliğini tehdit eden görüşler dile getirdi. ABD’nin Avrupa ile ittifaklarından ve NATO’daki liderliğinden çıkarı olmadığını, Avrupa Birliği’nin ABD’ye yıllarca kötü davrandığını öne sürdü. Avrupa ülkelerinin savunma bütçelerini artırmalarını istedi. Güvenlik riski yanında Avrupa’nın refahını önemli ölçüde sekteye uğratabilecek gümrük vergilerini gündeme getirdi.

Trump ekonomiyi etkili bir silah olarak kullanarak gümrük tarifeleri üzerinden tehditlerini Çin ve Japonya’ya kadar uzattı. Bu ülkeler de karşılık vermekten çekinmediler. Çin Dışişleri Bakanlığı, Pekin’in hak ve çıkarlarını korumak için gerekli tüm önlemleri alacağını belirtti. Japonyalı hükümet yetkilileri ise Trump’ın kararının ABD-Japonya ekonomik ilişkileri üzerinde büyük bir etkisi olacağını ifade ettiler.

Dayanışma, hukuk, adalet gibi insani değerleri göz ardı edip uluslararası ilişkilerdeki en etkili aracı para olarak gören Trump’ın kendi ülke dinamiklerine karşı tavrı da bu bakıştan bağımsız değil. Ortaya koyduğu anlayış, tıbbi ve bilimsel araştırmalar, halk sağlığı ve hastalıkları önleme programları ile düşük gelirli Amerikalılar için sağlık sigortası harcamalarında önemli oran-

da kesintiler yapılacağını gösteriyor. Önceki dönem Kongreye sunduğu bütçe teklifinde Ulusal Sağlık Enstitülerinin (NIH) yıllık bütçesinde yüzde 18 oranında, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) bütçesinde yüzde 17 oranında, Çevre Koruma Ajansının (EPA) bütçesinde yüzde 31 oranında kesinti yaptı. Diğer taraftan 74 milyon düşük gelirli Amerikalıya sınırlı da olsa sağlık sigortası sağlayan Medicaid programından yıllara sâri bir kesinti yapmayı planladı. Bu durumun, Medicaid bütçesini 2027 yılına kadar yarıya düşüreceği söyleniyor.

CDC kesintilerinin Amerikalıları diyabet, kalp krizi ve felç gibi pek çok ölümcül hastalıktan koruyan programlarını aksattığı, hastalık ve ölümlerde artışa yol açtığı Amerikalı uzmanlarca ileri sürülüyor. Yine Amerika’dan yükselen sesler Medicaid kesintilerinin yaşlılar, engelliler, düşük gelirli yetişkinler ve onların çocukları için yıkıcı olacağını ve ABD’nin sosyal güvenlik ağının en önemli parçası olan bir programın hedef alınmasının sağlık hizmetlerine savaş anlamına geldiğini belirtiyor (8). Zaten COVID-19 pandemisi sırasında Trump’ın CDC ve bazı sağlık uzmanlarını itibarsızlaştırmaya çalışması, sağlık otoritelerine olan güveni zedelemişti. Göçmen karşıtı politikaları, ABD’deki doktor, hemşire ve sağlık personeli açığını gün yüzüne çıkardı. Bundan özellikle kırsal bölgeler olumsuz etkilendi. Aşı karşıtlığının zemin bulmasında da Trump’ın söylemlerinin etkisi var.

2016 ABD başkanlık seçimleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre Amerikalıların çoğunluğu sistemin kendilerini başarısızlığa uğrattığını düşünüyor; yolsuzluk, küreselleşme ve göç gibi konularla ilgili korkuları var. Trump seçmenlerinin özellikle göç ve küreselleşme konularında korku duyma oranı daha yüksek bulunmuş (6). Trump aykırı görüşlerini hızlı ve patavatsızca sahaya sürerek Amerikalılara daha fazla refah vadediyor. Ancak bununla birlikte güven sorunlarını şiddetlendirerek daha fazla toplumsal istikrarsızlığa ve siyasi kutuplaşmaya yol açtığını görmemiz lazım.

Trump, birinci döneminde imzaladığı hâlde geri çekilen işi tamamlamaya kararlı olduğunu gösterdi. İkinci döneminin ilk gününde, 21 Ocak

2025'te, ABD'nin Dünya Sağlık Örgütünden (DSÖ) çekilmesini öngören bir başkanlık kararı imzaladı (9). Bu kararname, ABD'nin DSÖ'ye aktarmakta olduğu fonları kesmesini ve DSÖ'deki ABD'li sağlık çalışanlarının geri çağırılmasını içeriyor. Bu çekilme sürecinin tamamlanması için bir yıllık bir süre gerekiyor. Yani bu yıl içinde ABD'nin DSÖ'ye olan yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. Ancak bu çekilme kararının, DSÖ'nün bütçesinde önemli bir krize yol açacağını tahmin etmek zor değil. Zira DSÖ'nün 6,9 milyar dolarlık 2024-2025 dönemi bütçesinin yaklaşık yüzde 15'inin ABD tarafından karşılandığı biliniyor (10, 11). Tabii bu miktarın içinde resmî aidatın dışında program bazlı gönüllü bağışlar da mevcut. Önceki yıllara göre zaten oransal olarak düşük olan bu katkının içinde yer alan gönüllü bağışların bütçe süresince ne denli gerçekleşeceği de merak konusu.

Trump'ın çekilme kararının ardından, başta İtalya, Arjantin ve Macaristan olmak üzere diğer bazı ülkelerin de DSÖ üyeliklerini gözden geçirmeye başladıklarına ilişkin haberler gelmeye başladı. Bu durumda, DSÖ'nün kendinden beklenen görevi ne derece sürdürebileceği, küresel sağlık politikaları üzerinde ne derece etkili olabileceği kuşkuyla ortaya çıkıyor. Bilindiği gibi, DSÖ yoksul ülkelerde aşı ve tıbbi malzeme yardımları yapan, bağışıklama programları yürüten, kanser, tüberküloz, AIDS ve ruhsal hastalıklar başta olmak üzere birçok sağlık durumu hakkında uygulanacak yol ve yöntemleri belirleyen bir kurum. Kesilen finansmanın yerinin doldurulamaması hâlinde, çocuk felcini yok etme çabalarının, anne ve çocuk sağlığı programlarının ve yeni salgın hastalıkları teşhis etmeye yönelik devam eden araştırmaların sekteye uğrayabileceği ileri sürülüyor.

Sağlık camiasının önde gelen bilimsel dergilerinden biri olan Lancet Halk Sağlığı Dergisi, Mayıs 2025 sayısında ki editöryal yazısında bu konudaki tepkisini ortaya koydu; halk sağlığına ve sağlıkta hakkaniyete adanmış bir dergi olarak hizmetinde olduğu toplumların yanında duracağını; raporlamaya, belgelemeye ve desteklemeye devam edeceğini bildirdi (12). Trump'un daha ilk aylarında aldığı kararların ABD genelinde hem de yurt dışında kamu sağlığını tehdit ettiği belirtilerek an iti-

barıyla sonuçların, kafa karışıklığı, korku, belirsizlik, aksaklık ve kaos; uzun vadede yurt içi ve yurt dışı için bir halk sağlığı felaketi olduğunu yazdı. Yazıda aktarıldığına göre, Trump'ın görev üstlendiği daha ilk 50 günde ülkenin önde gelen bilimsel araştırma merkezlerinden biri olan Johns Hopkins Üniversitesinin 2.000'den fazla personel kaybı riski taşımaktadır. Madde Bağımlılığı ve Akıl Sağlığı Hizmetleri İdaresi ofislerini kapamış ve personel sayısını yüzde 50 azaltmıştır. Ülkede kuş gribi riski, son on yılın en yüksek influenza oranları, Teksas'ta yayılan kızamık hastalığı gibi aşı ile önlenebilir hastalıkların yeniden ortaya çıkmasına bağlı halk sağlığı tehditleri altındayken CDC Haftalık Morbidite ve Mortalite Raporunu 60 yıldır ilk kez yayınlamamıştır. Bu ciddi halk sağlığı tehditlerine karşı sert tepkiler de duyulmaya başlamıştır. Araştırmacılar, doktorlar ve sivil toplum bir araya gelerek bilimi teşvik etmek, Trump Yönetiminin mali kesintilerini ve federal çalışanların işten çıkarılmasını protesto etmek amacıyla *Bilim İçin Ayağa Kalk* temalı bir miting gerçekleştirmiştir. Yine Amerikan Halk Sağlığı Derneği, zararlı politikalara karşı çıkmak, kanıta dayalı yaklaşımların savunuculuğunu yapmak üzere bilimin ve halk sağlığının korunması amacıyla *Sağlığımız İçin Girişim İnisiyatifi* başlatmıştır (12).

Bir tepki de ABD merkezli Halk Sağlığı Girişimi (Resolve to Save Lives) Başkanı Dr. Tom Frieden'den. Frieden, Trump'ın bu tavrının "Amerikalıların ve dünyanın güvenliğini riske edeceğini" belirtiyor. Georgetown Üniversitesinde yer alan DSÖ Küresel Sağlık Hukuku İş Birliği Merkezi Direktörü Lawrence Gostin'in açıklaması da bu yönde. Gostin, ABD finans kaynağından mahrum olmanın DSÖ'nün küresel gözetim ve salgına müdahale çabalarını "mahvedeceğini" ileri sürüyor (13).

DSÖ'nün işleyişine karşı eleştirilerim saklı kalmak kaydıyla, bu kurumu "öcü" gibi gösterme yarışına giren bazı gazeteci ve siyasetçilerimizin Trump'la aynı çizgide buluşmuş olmasının ister ister istemez dikkatimi çektiğini ifade etmek isterim.

Görünen o ki Trump, uluslararası ilişkilere ve hatta kendi toplumuna sadece ekonomi gözlüğünden bakmaktadır. Ona göre somut paranın, güven,

etik ve itibar gibi kavramlardan daha önemli bir mesele olduğu anlaşılıyor. Bu görüşünü tam olarak kabul ettirmese de dünyaya güvensizliği yaymada başarılı olduğu görünüyor. Güven ve ahlakın yerini güvensizlik ve kaosa bıraktığı toplumlarda korku ve belirsizliğin yarattığı stres rasyonel davranmanın önüne engel olarak çıkacaktır. Bu yüzden güvensizlik, ticari ilişkilerde olduğu kadar sosyal ilişkilerde de sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engeldir. Fedakârlık, dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı sağlık sistemlerinin bu durumdan etkilenmemesi düşünülemez (14).

Grönland'a göz koyması gibi yayılmacı yaklaşımı eğer hayata geçerse bir NATO ülkesinin başka NATO ülkesini işgal etmesi gibi bir durumla karşılaşmış olacağız ki, bu durumda NATO diye bir şey kalmayacağı açıktır. Gerçi Türkiye olarak bize bu durum yabancı gelmiyor. Yıllardır NATO ülkesi olan Türkiye'ye tehdit oluşturan terör örgütlerine verdiği destek nedeniyle Trump'sız ABD'yi bile yakından tanıyoruz biz. Beğenelim, beğenmeyelim Trump alışageldiğimiz dünyanın istikametini bozuyor.

Trump'ın ekonomik tehditlerine maruz kalan ülkelere, ki bunların içinde Çin'den Avrupa'ya kadar ABD ile ticaret yapan birçok ülke var, misillemeyle kendi gümrük tarifelerini değiştirmeye yönelik açıklamalar gelmeye başladı. Avrupa Komisyonu art arda güvenlik konulu toplantılar yapıp Avrupa ülkelerinin savunma bütçelerini artırma ve ilave güvenlik arayışına start verdi. Dünyada artan oranda ciddi bir güvensizlik hâkim. Başta Avrupa olmak üzere savunma bütçelerinde artışa zorlanan ülkelere sağlık bütçelerinde kısıntıya gidilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Trump döneminde izlenen politikalar ve küresel düzeyde artırdığı güvensizlik ortamının, sağlık sistemleri üzerinde kısa ve uzun vadeli etkilerini bir de yapay zekâ kanalıyla sorgulamak istedim. Trump yönetiminin, DSÖ'den çekilmesiyle küresel sağlık sistemlerinde oluşturduğu boşluk yanında "Önce Amerika" (America First) politikası ile, ABD'nin küresel sağlık yardım programlarını zaafa uğrattığı, bunun da gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık sistemlerini olumsuz etkilediği cevabını aldım. Ayrıca Trump'ın COVID-19'un

Eşitsizliklerin had safhada olduğu dünyamızda refah ülkelerinin insani değerlerle davranabilmesi ve kırılğan sağlık sistemlerine omuz vermesi beklenir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeni en azından sureta bu amacı çağırıyordu. Kolonyalizm son bulsa da gelişmiş ülkeler, farklı yöntemler geliştirerek sömürmeye devam ettikleri yoksul ülkelerin kaynakları üzerine refahlarını bina etme başarısını gösterdiler. Kimini açlığa, kimini yokluğa terk ettiler; kimini de ambargolarla çaresiz bıraktılar.

ciddiyetini küçümseyen söylemleriyle, küresel aşı karşıtlığını körüklediği; bu güvensizliğin, sadece COVID-19 değil; kızamık, çocuk felci gibi diğer aşılarla önlenabilir hastalıkların yayılmasına yol açtığı iddiasıyla karşılaştım. Bu kadarla kalsa iyi; yapay zekâ Trump'ın Çin ve Avrupa ile yürüttüğü ticaret savaşlarının, ilaç ve tıbbi malzeme tedarik zincirlerini etkilediğini ve bu yüzden küresel sağlık sistemlerinin, ilaç ve tıbbi cihaz tedarikinde zorluklarla karşılaştığını da ileri sürüyor. Trump politikalarının uzun vadede, sağlık sistemlerine duyulan güvenin azalmasıyla, özellikle halk sağlığı krizlerinde daha büyük riskler yaratabileceği; uluslararası iş birliği zayıfladığı için gelecekteki pandemiler veya sağlık tehditleri daha yavaş ve etkisiz bir şekilde yönetilebileceği; bilime karşı güven kaybı nedeniyle de halk sağlığı politikalarının uygulanmasının zorlaşacağı, yapay zekânın öngörülerі arasında.

Harap edilen şehir altyapıları, bombalanan hastaneler, kadın, çocuk, yaşlı demeden kitlesel sivil halk kıyımları, ayırım yapmadan katledilen sağlık çalışanları olan bir dünyada yaşıyoruz. Dünya dayanışma potansiyelini doğal afetler, beklenmedik acil durumlar için koruması gerekirken, insan

eliyle oluşturulan facialara saklamak zorunda kalıyor. Her insani kriz aynı zamanda bir sağlık krizidir. DSÖ, Acil Durum Çağrısı 2025 Raporuna göre dünya genelinde 300 milyondan fazla insan acil insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Raporda savaşlar, siyasi istikrarsızlık ve yerinden edilmeler, iklim değişikliği ve salgınlar gibi insani felaketlerden kaynaklanan 42 ayrı acil durum tespiti yer alıyor. Her acil durumun merkezinde sağlık sorunları yer almaktadır. DSÖ'nün acil sağlık çağrısı yaptığı sağlık durumu üçüncü seviye acil kriz olan yerler arasında Ukrayna, Afganistan, Haiti, işgal altındaki Filistin toprakları ve bilhassa Gazze, Suriye, Lübnan, Etiyopya, Myanmar, Yemen, Somali, Kongo, Sudan ve Güney Sudan dâhil birçok yer sayılıyor (15).

Küresel dayanışmayla buralara başta sağlık yardımları olmak üzere acil insani yardım ulaştırılması gerekirken, başta İsrail katliamları olmak üzere sağlık tesislerine yapılan saldırılar durumu daha da vahim hâle getirmektedir. Avrupa'da tek insani yardım gerektiren acil durum bölgesi Ukrayna'da bile sağlık tesislerine 200'den fazla saldırı yapıldığı bildiriliyor. ABD destekli İsrail güçlerinin Gazze'de dünyanın gözü önünde yaptığı hastane bombalama-

ları, ortaya çıkan dehşet görüntüleri zihinlerden kazınacak gibi değil. Elli binden fazla şehidin verildiği, en az iki katı kadar yaralının açık hava hapishanesinde sağlık hizmetlerine erişmekten yoksun bırakıldığı bir gerçeği film sahnesi gibi seyretmeye devam ediyor dünyamız. DSÖ'ye göre Batı Şeria ve Gazze'de 3 milyondan fazla insana acil tıbbi yardım gerekiyor (15).

Rapor, Sudan'da yaklaşık 30,4 milyon kişinin acil tıbbi bakıma ihtiyacı olduğunu belirtiyor. Ayrıca Sudan'dan kaçarak komşu ülkelere sığınan 2,9 milyondan fazla insan bu ülkelerin zaten kırılgan olan sağlık sistemlerini tehdit etmektedir. Mülteci kamplarında kolera, sıtma, kızamık ve hepatit salgınları baş göstermiştir. Milyonlarca Suriyeli ve Afganistanlı yurtlarını terk etmiş durumda. Bunların göç ettikleri yerlerdeki durumları bir yana, Suriye'de 16,7 milyondan fazla Afganistan'da 14,3 milyondan fazla insanın acil sağlık yardımına ihtiyacı olduğu tahmin ediliyor. Haiti artan çete şiddetlerinin yanında kolera salgınıyla boğuşuyor. Bir yandan kıtlık, çevresel krizler ve çatışmalar diğer yandan difteri boğmaca gibi artan hastalıklar nedeniyle Yemen'de 19,5 milyondan fazla insan risk altındadır. Yine kuraklık, sel ve toprak kayması gibi felaketlere ilave olarak kolera ve sıtma salgınları altında varlığını sürdüren Etiyopya'da yaklaşık 21,4 milyon kişi sağlık yardımına muhtaç. Güvenlik yanında, hastalık salgınları ve iklimle ilgili krizlerle boğuşan Somali'de; sıtma ve kızamık salgınlarının esir aldığı Güney Sudan'da; maymun çiçeği, kolera, kızamık, çocuk felci vakalarının yanı sıra güvenlik sorunları, gıda güvenliği had safhada olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde sağlık sistemleri işlemez durumda (15).

En fazla güven dayanışma ve yardımlaşmaya ihtiyaç duyduğumuz bu çağda mevcut durum tabii olarak umudumuzu kırmaktadır. Güven ortamının, toplumların devamı için önemi tartışılmazdır. Birbirine karşılıklı olarak güvenen insanların oluşturduğu toplumlar ancak değerler üretebilir ve bu tür toplumların sürekliliği uzun süre sağlanabilir. Sorunların çözümünde de en önemli ve etkili araç güven ortamının tesis edilmesidir. Bireyler arasında olduğu gibi ülkeler arası ilişkilerde de aynı durum söz konusudur. Tüm dünyayı ilgilendiren sağlık riskleri ile mü-

cadele edebilmek için, en azından ortak menfaatler uğruna uluslararası güven ortamının oluşturulması gerekir. Görünen o ki, her geçen gün bu fırsattan biraz daha uzaklaşıyoruz.

İnsani felaketlerin dünya çapında hem kısa vadeli hem de uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açması kaçınılmaz görünüyor. Eşitsizliklerin had safhada olduğu dünyamızda refah ülkelerinin insani değerlerle davranabilmesi ve kırılgan sağlık sistemlerine omuz vermesi beklenir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeni en azından suretiyle bu amacı çağırıştırıyordu. Kolonyalizm son bulsa da gelişmiş ülkeler, farklı yöntemler geliştirerek sömürmeye devam ettikleri yoksul ülkelerin kaynakları üzerine refahlarını bina etme başarısını gösterdiler. Kimini açlığa, kimini yokluğa terk ettiler; kimini de ambargolarla çaresiz bıraktılar. Güçlendirilmiş sağlık sistemlerini inşa etmeleri beklenirken terör destekleri ve savaşlarla sömürüye uygun ekosistemlerini inşa ettiler.

Savaşları durdurma vaadiyle gelen ABD Başkanı Trump da bu süreçte beklenen rolünü daha bir iştiaqla üstlendi. Antroposenin (İnsan Çağı) bu çağdaş liderinin kendi seleflerinden en belirgin farkı; eğip bükmeden, iki yüzlülüğe gerek görmeden ve hiçbir insani değer tanımaksızın kastını ve niyetini sansürsüzce açığa vurmasıdır.

Kaynaklar

- 1) Morin E. Yolumuzu Değiştirelim: Koronavirüsün Öğrettikleri. Çeviren: Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2021.
- 2) 14.9 million excess deaths associated with the COVID-19 pandemic in 2020 and 2021. News release 5 May 2022. <https://www.who.int/news/item/05-05-2022-14.9-million-excess-deaths-were-associated-with-the-covid-19-pandemic-in-2020-and-2021> (Erişim Tarihi: 05.04.2025).
- 3) Gavi The Vaccine Alliance. History's Seven Deadliest Plagues. History's Seven Deadliest Plagues (Erişim Tarihi: 25.04.2025).
- 4) Human Development Report 2023-2024. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).
- 5) <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/human-development-report-2023> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).
- 6) Edelman Trust Barometer Global Report 2024. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-02/2024%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 18.03.2025).
- 7) <https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/undp-raporuna-gore-dunyada-her-7-insanin-6sinda-guvenunsizlik-duygusu-hakim> (Erişim Tarihi: 18.03.2025).
- 8) Collier R. Massive cuts to science and medicine in Trump budget. CMAJ. 2017;189(23):E812-E813.
- 9) Presidential Actions, Withdrawing the United States from the World Health Organization. The White House, January 20, 2025 Withdrawing The United States From The World Health Organization – The White House (Erişim Tarihi: 25.04.2025).
- 10) Financing and implementation of the Programme budget 2024-2025 Report by the Director-General. EB156/26 Rev.1. 10 January 2025. https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB156/B156_26Rev1-en.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2025).
- 11) Statista. Total U.S. contributions to the World Health Organization (WHO) from 2016-2017 to 2024-2025, by type. <https://www.statista.com/statistics/1552800/total-us-contributions-to-who-by-type/> (Erişim Tarihi: 25.04.2025).
- 12) The Lancet Public Health, Editorial: Public health under Trump 2.0: the first 50 days <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468266725000714> (Erişim Tarihi: 10.05.2025).
- 13) <https://www.euronews.com/health/2025/02/20/who-in-stop-the-bleeding-phase-due-to-us-withdrawal-europe-head-says> (Erişim Tarihi: 26.03.2025).
- 14) <https://etikblog.com/guvenunsizligin-maliyeti/> (Erişim Tarihi: 23.03.2025).
- 15) WHO's Health Emergency Appeal, 2025 WHO/WHE/EXR/2025.1 <https://www.who.int/publications/m/item/who-s-health-emergency-appeal-2025> (Erişim Tarihi: 23.03.2025).